

SINAV DENİLEN BELA

Öyle yaralar vardır ki onlar deşmekten korkarız. Onların varlığını düşünmek bile istemeyiz. İşte imtihan, sınav yarası böyle bir yaradır. Ne de olsa imtihan, sınav deşilmesi gerekli olan bir eğitim yarasıdır.

İmtihan kelimesi Arapçadır. “Minnet”den gelir. “Minnet”, sına, yorgunluk azap, felaket demektir. Biz onu Osmanlıcada, Arapçada olduğu gibi, sına karşılığı olarak kullanmışızdır. İmtihan sözünde insanı sıkan, ürküten bir şey vardır.

Okul dilinde sınav, öğrencilerin bilgisini, bilgi kazancını yoklamak, anlamak için yapılan denemedir. Bu da iki türlü oluyor: sözlü, yazılı. Sınavlar sözlü olsun, yazılı olsun şu özellikleri taşırlar:

1. Sorular sorulur, bunların karşılığı istenir.
2. Sorular kısadır, basmakalıptır. Bazen da karanlıktır.
3. Sorular oradan buradan, gelişi güzel sorulur.
4. Soruların arasında önemli olanları da vardır, önemsiz olanları da vardır.
5. Soruların karşılıkları arasında kolayca hatırlananlar da vardır, güçlükle hatırlananalar da vardır.
6. Soruların karşılıkları belli bir süre içinde alınmak istenir.
7. Sınav, sınanmak istenilen konunun tümünü değil, yalnız bir, ya da birkaç parçasını sınar.
8. Sınav, tesadüfe en büyük rolü veren bir yoklamadır.
9. Sorulan sorulara karşılık veren her öğrenci konuyu öğrenmiş değildir.
10. Sorulan sorulara karşılık veremeyen her öğrenci de konuyu öğrenmemiş değildir.
11. Sınav, sınavanın en objektif şekli değildir.

Öğrenci sınava nasıl hazırlanır? Bunu, sınav geçirmiş olanlar ya da okulda çocuğu bulunanlar çok iyi bilirler. Sınava hazırlık şöyle olur:

1. Öğrenci oturur. Kitabı, notları önüne kor. Sesli, sessiz okumaya başlar. Bu okuma saatlerce, günlerce, haftalarca sürer. Sonunda metni ya olduğu gibi ezberler, ya da az çok değişik olarak ezberler.
2. Öğrencinin bütün bu çalışmaları metni anlamaktan çok metni ezberlemek içindir. Öğrenci bu sonucu elde etmek için ezber tekniğinin bütün araçlarını kullanır. Not almak, şemalar çizmek, tekrarlamak, yüksek sesle okumak, sallanmak gibi.
3. Öğrenci ölü metinlerde geçen adları, tarihleri, rakamları, şekilleri hatırd tutmak zorluğunu yenmek için akla gelmeyen çarelere başvurur. Ezberleme zorunda olduğu adları başka adlara benzetmek, adlara uydurma anlam vermek, tarihleri hiçbir ilintisi olmayan başka tarihlerle karşılaştırmak gibi. Hangi öğrenme şekli bu ezbercilik kadar acıklıdır.

Okullarda sınav odası, sınav salonu diye bir yer ayırırlar. Bu odada bir masa bulunur. Bu masanın üzerinde bir zil ile tersine çevrilmiş bir numara kağıdı vardır. Masanın başında dersin öğretmeni ile mümeyyiz oturmaktadır. Buraya giren öğrenci, mahkemeye giren sanık gibidir. Sorguya çekileceğini bilir, sonunun ne olacağını bilmez. Onun için korkar. Sınav odasına giren kim olursa olsun o andaki ruh durumu aşağı yukarı budur.

Öğrenci bu sorucuların karşısındaki sandalyeye oturur. Gözlerini sorucuların gözlerine diker. Ne soracaklar acaba, bildiğim yerden mi, bilmediğim yerden mi diye büyük bir heyecan içinde bekler. Derken öğretmen ya da mümeyyiz sormaya başlar. Bu soruların kendilerine göre özellikleri vardır. Kısadırlar, yalındırlar, damdan düşer gibi, birden bire, gelişi güzel sorulan sorulardır: İngiltere'nin nüfusu ne kadardır, Mataban Burnu nerededir, Arşimet Kanunu nedir, Meşrutiyet ne zaman ilan edildi gibi. Bunlara imtihan soruları derler. Bu gibi başıboş sorular öğrenciyi sarsar. Öğrenci bu gibi sorular karşısında bir an nefes alamaz gibi olur. Sonra kendini toplar. Bütün dikkatiyle belleğinin üzerine çullanır. Belleğini yoklar, onu çalıştırmaya başlar. Böylelikle sorunun karşılığını doğru olarak, ya da doğruya yakın olarak vermek ister. Ya verir, ya veremez. Verebilirse büyük bir ferahlık duyar. Onun durumu, büyük bir kazadan kurtulmuş bir insanın sevinçli durumudur. Sıkıntı içinde parçalanmış olan kişiliği, derlenip toplanmaya başlar. Veremezse hayal kırıklığı, büyük üzüntü başlar. Soruyu karşılamak için derlenen benlik yine parçalanmaya başlar, eski yapıcı benlik yerine yıkıcı bir benlik doğar. Bu sırada “gidin” diye bir ses işitilir. Sınav bitmiştir. Sınıfa dönen öğrenci aşağılık duygusu kazanır. Onun bulantısı, hayat boyunca uzar gider. Bu bulantının kendini öldürmeye kadar vardığı bile görülmüştür.

Bugünkü “sınav” sözü yerli yerindedir, güzel bir sözdür. Ancak, şaşılacak şey, kelimelerin de kendilerine göre verasetleri vardır. Kendilerinden önce gelmiş yaşamış olanlardan bir şeyler alırlar. Sınav kelimesi de öyle. Bu kelime imtihan kelimesinden çevirmedi. Onun için imtihan anlayışından bir şeyler taşımaktadır.

Adına ister imtihan deyin, ister sınav deyin, konusu ne ise kelime de odur. Yeniliği yapacak olan dil değil, düşündürdüğü gerçektir. İmtihan düşüncesi sorgu düşüncesidir. Öğretmen kendini sorgu hakimi yerine koyar, sorar.

Şu gerçeklerin üzerinde durmalıdır:

1. İmtihan, sınavın tek amacı öğrencilerin olgunluk derecesini anlamaktır.
2. Soru sormak sınavın tek çaresi değildir.
3. Hiç sormayarak, yalnız dinleyerek de sınamak eldedir.
4. Bir konuyu incelemek, eleştirmek de sınamaktır.
5. Her öğrenciden aynı çözümleme, tümeleme gücü beklenemez.
6. Her insan ancak edinebileceği olgunluğu edinebilir.

Okullarda derse kaldırarak, sınav yaparak, öğrencilerin bilgi birikimini ölçmek isterler. Bu ölçü ile de onların çalışkanlık derecesini öğrenmek isterler. Hiç doğru değildir. İnsanların öğrenme, bilgi kazanma kabiliyetleri bir değildir. Az emekle çok bilgi kazananlar olduğu gibi, büyük emekle pek az bilgi edinebilenler de vardır. Burada ölçülecek, değerlendirilecek olan bilginin miktarı değil, sarf edilen gücün derecesidir. Bunun için de çalışanın vardığı noktadan önce, harekete başladığı noktanın bilinmesi gerekmektedir.

Sınavı, sorulan sorulara karşılık beklemekten ibaret basit bir yoklama işi olarak düşünürüz. Öyle midir? Bir kere soran insanın ruhi durumu var. Sonra kendisine sorulan insanınki. Üçüncü olarak da tesadüfen sorulan sorunun, soru sorulanda birdenbire yaptığı tepki var. Bütün bunlar sınavı sarsıcı, korkutucu bir olay haline getirmektedir. Onun için sınav günleri çocuklar, gençler için hayatlarının en heyecanlı, en buhranlı günleridir.

Sınava giren insanın psikolojik durumu bambaşkadır. Bu insanın belleği şiddetli bir heyecanın etkisi altındadır. Bu durum normalüstü bir durumdur. Bir şeyi anlamak başkadır, o şey üzerine uygun karşılık vermek başkadır.

Şu olay hiç hatırımdan çıkmaz. Vefa İdadi'sinde öğrenci iken Vehbi adında çok çalışkan, çok zeki bir arkadaşımız vardı. Bizden birkaç yaş da büyüktü. Anlamadığımız konuları kendine sorardık, anlatırdı. Günün birinde bir dersten imtihan oluyorduk. Bu derste onun bize yardımı olmuştur. İmtihan odasının kapısında sıra beklerken bile dersin orasını burasını anlatıyordu. Sevmediğim bu dersi hiç ezberleyemiyordum. Onun için üç numara da alsam razı idim. İçeri girdim. Bütün bildiğim yerleri sordular. Çok iyi cevap verdim. Çok iyi numara almıştım. Benim arkamdan Vehbi girmiş. O da çok fena bir numara almıştı. Çünkü hep bilmediği yerlerden sormuşlardı. Bu imtihan usulüne adil bir usul denilemez.

Sınavla ilgili olan dikkate değer bir gerçek de şudur. Sınav biter bitmez öğrencinin kafasında **decharge**, boşalma başlar. Sınav için ezberlediği ve kafasında taşımak istemediği bütün o metinler, adlar, rakamlar öğrencinin kafasından dışarıya dökülmeye başlar. Bunun günlerce, aylarca sürüdüğü olur.

Sıkıntı bu boşalma ile de sona ermez. Hastalık korkusu, düşman korkusu gibi bir de sınav korkusu vardır. Bu korku sınava girmeden önce başlar. Sınavın sonu ne olursa olsun, hayat boyunca bilinçaltında sürüp gidebilir. Darülfünun fen şubesinden diploma alalı yıllar olmuştu. Yine de sık sık rüyamda imtihan olurdum. Bu rüyalarımnda cebri alâ profesörümüz Yusufyan Efendi ayakta tahta başında durur, bana sorular sorardı. Bu rüyayı gördüğüm geceler çok bunalırdım. Döneceğim diye çok korkardım. İşte yıllarca rüyalarımnda beni sarsan korku bu imtihan korkusu idi. Aşağıdaki yazı parçasını 17 Haziran 1937 günlü Yeni Adam gazetesinden alıyorum:

“İmtihanların bir kısmı bitti. Bir kısmı da bitmek üzeredir. Talebenin bir kısmı geçecek, bir kısmı da dönecektir. Geçenler sırat köprüsünden geçmiş gibi olacaklar, dönenler için de azap saatleri başlayacaktır. Elimizi vicdanımızın üzerine koyup düşünelim, niçin döndüler? Çünkü diyoruz, sorduğumuz sorulara cevap veremediler. Tekrar soralım: Niçin cevap veremediler? Çünkü diyoruz, çalışmadılar, çalışmak istemediler. Bu durumda 0, 1, 2, 3, numara neyi anlatıyor? Derse çalışma, dersi öğrenme, dersi hatırd tutma, sorulan suallere cevap verme vazifelerine âsi olan, karşı koyan, kafa tutan bir çocuk yahut genç adam iradesini. Bu anlayışla haklı olan hoca, talebenin verdiği cevaplara göre numara veren hocadır. Ancak, öğretmenlik işi bu kadar basit bir iş değildir. Çünkü muammanın anahtarı “niçin cevap veremediler?” sorusunun cevabında değil, “niçin çalışmadılar?” sorusunun cevabındadır.”

Bu yazıda hep şu tezi ileri sürüyoruz: çalışmak, anlamak, öğrenmek de yemek, hazmetmek gibi tabiat olaylarından. Eğer tabii şartlar varsa çalışmamak, öğrenmemek elden gelmez. Tabii şartlar içinde tekâmül, bayağı bir zaruret olur.

Bir mühim nokta daha... Biz çocuklarımızı okula, yalnız öğrensinler diye değil, kendi iradeleri teşekkül etsin diye gönderiyoruz. Hâlbuki çalışmadıklarından, yani iradesizliklerinden dolayı da döndürüyoruz! Doğru mu? Bu sonuç gösteriyor ki “çalışmadılar” diye döndürdüğümüz bu çocukların iradelerini teşkil edememişiz. Yani ödevimizi yapamamışız. Burada cezalandırılması gereken varsa öğrenciler değil, öğretmenlerdir.

Olan oldu. Öğrencilerin bir kısmı döndü. Bunların bir kısmı ikmal imtihanına girecek. Bunun için onlara kısa bir mühlet veriyoruz. Bu zaman içinde çocuk ne olacak? Ya olağanüstü bir devrimle değişmiş olacak ya da hiç değişmiş olmayacak. İkmale girdiği zaman öğretmen, çocuğu aynı durumda bulacak, ya döndürecek yahut çok defa olduğu gibi bu kadar cefa yeter deyip geçiriverecektir.

Doğru olan bunlar değil. İlk sebeplere kadar çıkıp, tabiatta kökü olan zaruretleri kavramaktır. İşte size bir misal: Hekime bir hasta müracaat eder. Hekim apandisit bulur. Bu teşhis üzerine hekim hastaya ameliyat olacaksınız, kör bağırsağınız çıkarılacak, der. Fakat hekimin bu apandisit olayı karşısında kızıp, hastasına ceza verdiği hekimlik tarihinde görülmemiştir. Deli olduğu için, beş, on adam öldüren adama karşı yapılacak iş kızmak değil, onu tedavi etmektir. Apandisit, delilik olaylarına kızmayıp, sadece tedbir alıyoruz da, çalışmamak, anlamamak, akli almamak, öğrenmemek, sorulan sorulara cevap verememek olaylarına neden kızıyoruz? Bu hastalardan numara kırmak, döndürmek şeklinde neden intikam alıyoruz? Açık söyleyeyim, sebebi şudur: Dikkatsizlik, bilgisizlik!

Bir çocukta, bir tarih nefreti ile karşılaştım. İlk mektep beşinci sınıfta, on iki yaşlarında idi. Nefretini hemen sevgiye kalbedebileceğimi iddia ettim. Ve bu işte tam başarı kazandım. Çünkü o ikinci defa müzakereye gelmedi. Tarihi anladığımı söyledi. Bu çocukta, ne Miladi fikrinin ne de Rönesans fikrinin teşekkül etmemiş olduğunu görmüştüm. Bütün saati bu iki fikrin kurulması için sarfettim.

Bütün bu üzüntülerden, korkulardan sonra elde kalan nedir? Yazılı metinleri ezberlemek alışkanlığı değil mi? Metotlu, şüphe ile, kontrol ile, insanın kendi görüşü ile ilgisi olamayan bir alışkanlık! Böyle olunca sınav kendinden beklenen seçme, ayırma, arıtma görevini yapmış olmuyor. Çünkü sınavda tesadüfün rolü pek büyüktür. Onun için dünyanın her yanında sınav bir hak, bir adalet işinden çok bir tesadüf ve talih işi olarak belirmektedir. Piyango işinde olduğu gibi talihliler kazanıyor. Talihsizler kaybediyor.

Ben sınava karşı değilim, sınavın bu kötü şekline karşıyım. Soru sormayı sınavın tek vasıtası olarak alan, tesadüfe en büyük rolü veren, korkulara karışan böyle bir görenek, sınav adına layık değildir. Onun için sınavı kaldırmak, onun yerine yoklama, seçme, arıtma işini gerçekten yapan bir organı koymak gerekiyor. Yaşam boyunca gördüklerimiz bu düşüncenin doğruluğunu göstermektedir. Okul sınavlarında en çok başarı kazananlar sosyal ödevlerini en iyi yapanlar mıdır? Sınıf dümencileri hep geri insanlar mıdır? Demek ki sınavlar okul pedagoglarının anladıkları gibi bir **selection**, arıtma aracı değildir. İmtihan, sınav bir türlü bellek tipine gerektiğinden çok değer veren bir usuldür.

Bütün bunları gördükten sonra insan kendi kendine şu soruyu soruyor: görünüşte parlak olan, gözleri oyalayan maarif teşkilatını bu verimsizliğe sürükleyen hangi inanç, hangi düşünce, hangi örnektir? Besbelli ki Avrupa maarifi, Avrupa pedagojisi için Tanzimat'tan beri gelip geçen maarifçilerin, eğitimcilerin ortak olarak taşıdıkları şu eğitim prensipleridir:

1. Eğitim ve öğretim yalnız okullarda verilebilir.
2. Okullarda verilecek eğitimin, öğretimin tek vasıtası kitaptır.
3. Eğitim ve öğretim okuma, yazma, ezberleme ile olur.

Şimdi maarifçilere soralım: böyle bir maarif teşkilatının eseri, okuma yazma öğretmekten, hafızası kuvvetli olan öğrencileri sivritmekten, hafızası zayıf olanları da kırmaktan, sonunda da memlekette bir değer buhranı, bir değer anarşisi yaratmaktan başka ne olabilir.

Maarif ıslahatçılarının zaman zaman başvurdukları bilgi kaynaklarından biri de Avrupa, Amerika maarifidir. Onları incelemeyi, onları örnek edinmeyi büyük bir kazanç sayarlar. Bu türlü temasların sonunda raporlar verilir. Sonra bu raporlar komisyonlara havale edilir. Sonra da bu komisyonların kararları maarif çevrelerinde görüşülür. Böyle yaparlar çünkü teknikte, endüstride, ticarete o kadar ileri olan bu memleketleri eğitim ve öğretim işlerinde de o kadar ileri sanırlar. Avrupa, Amerika maarifi deyince Montaigne, Rabelais, Rousseau'ların pedagoji gerçeklerini uygulayan ileri, üstün bir maarifi düşünürüz. Bu anlayış doğru mudur? Avrupa, Amerika maarifi de bizim maarifimiz gibi hasta, geri bir maarif değil midir?

Yanışlık şurada: ıslahatçılar teknikte, endüstride, ticarete o kadar ileri olan Avrupa, Amerika memleketlerini eğitim işlerinde, okulculukta, pedagojide de o kadar ileri sanıyorlar.

Dikkat! Avrupa okullarının göreneklerini değil, Avrupa'nın bilimini alın. Bu bilim çoğumuzun sandığı gibi "pedagoji" denilen, ne olduğu belli olmayan sübjektif düşünceler değil, gerçek bilimin kendisi, eğitim sosyolojisi ile eğitim psikanalizidir.

Dikkat! Türkiye'de bu bilimlere taşıyan insanlar, sosyologlar, psikologlar vardır. Elverir ki Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa'ya, Amerika'ya eğitim işleri, eğitim bilimi ile ilgisi olmayan yirmi otuz kişilik heyetler gönderip aylarca dolaştıracağına memleketin bilim otoritelerini seçmeyi bir denesin. Elverir ki yine bu Bakanlık, Batının göreneklerini benimseyip duracağına bu yerli değerleri tanıma yolunu tutmuş olsun.

Batının bilimleri ile yetinmek de doğru değildir. Türklerin eğitim konusundaki mâşerî, kamu sezgilerine de başvurmak gerekir. Psikolojik, estetik, pedagojik gerçek sezgileriyle dolu olan atasözlerimizi, masallarımızı, efsanelerimizi bir kere gözden geçirmek gerekir. "Köpek suya düşmedikçe yüzmeye öğrenmez" diyen millet Türk milletidir. Bu sözde eğitimin büyük prensiplerinden biri olan muhit prensibi yok mudur? Bu zengin kamu kaynaklarından da yararlanmayı bilmeliyiz.

İsmayil Hakkı Baltacıoğlu

Pedagojide İhtilâl,

İstanbul 1964, s. 41-50